

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS NAGY-BRITANNIÁBAN

MARGARET REDFERN

A Nagy-Britanniában működő tizenhat könyvtári és tájékoztatástudományi képző intézmény alapvető feladatai megtalálhatók a vonatkozó címjegyzékekben, de hiányoznak belőlük azok a hatások, amelyek érik őket, s az ebből adódó különbségek célkitűzéseikben és tevékenységükben. Ebben az előadásban megkísérlem összefoglalni ezeket a hatásokat és megvilágítani a különbségeket. Más foglalkozási ágakhoz hasonlóan a könyvtárosok és tájékoztatási szakemberek nappali képzése is kezdeti – gyakran a könyvtárban végzett munka mellett látogatott – technikai, illetőleg szaktanfolyamokból nőtt ki, az egy-két éves nappali tanfolyamokon keresztül az első felsőfokú diplomát is adó hároméves képzési formáig. Ezzel a fejlődéssel együtt szaporodtak a posztgraduális tanfolyamok, a magasabb kvalifikációt nyújtó formák és továbbképző programok is. A könyvtáros- és informatikusképzés valamennyi kurzusa arra irányul, hogy növelje a könyvtári és tájékoztatási szervezetekben dolgozó, felkészült szakemberektől megkívánható ismereteket, fejlessze attitűdjüket és készségeiket.

Miután a könyvtári és tájékoztatástudományi képző intézetek a felsőoktatási rendszer részét képezik, ki vannak téve a kormányzat befolyásának: az oktatási kiadásokkal kapcsolatos általános politikának, vagy bizonyos szakmák fejlesztésére vonatkozó országos programoknak. Az a körülmény, hogy hét képző intézmény egyetemen, kilenc politikum vagy más felsőoktatási intézmény keretében működik, máris jelzi a legnyilvánvalóbb hatásokat és különbségeket. Az egyetemek mindig is nagyfokú szabadságot élveztek a kurzusok tartalmának megtervezésében és kidolgozásában az egyetem tudományos légkörének megfelelően, az oktatómunkára kiszemelt tanári kar pedig hozzáidomult az intézmény színvonalához és elvárásaihoz: a könyvtári és informatikai tanszéknek tartaniok kellett a magas színvonalat a kibocsátott hallgatók, a tanárok kutatása és publikációi tekintetében. Az egyetemek keretében működő tanszékek közül sok hosszú időre visszatekintő függetlenséggel rendelkezik, és tanszék vagy intézet formájában mint az egyetem szakmai szervezeti egysége működik. A Strathclyde-i Intézet „átköltözése” az egyetem közgazdasági intézetébe és átkeresztelése tájékoztatástudományi tanszékké a mai tendenciát jól illusztrálja: a könyvtári és tájékoztatástudományi képzés más, az információszervezéssel, számítástechnikával vagy kommunikációval kapcsolatos egyetemi stúdiumokkal szövetkezik. Ezek az új kapcsolatok nem pusztán szervezeti racionalizálásból vagy a pénzforrások csökkenéséből fakadnak, hanem néhány esetben átgondolt választás eredményei: az információkezelési szakismereteket a munkaadók jóval szélesebb körben kívánják értékesíteni. Mindennek a tanszéki gardára gyakorolt hatása figyelemre méltó: a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások gyakorlatához kötődő tapasztalataikat, ismereteiket és

elkötelezettségüket új összefüggésekben kell értelmezniük és alkalmazniuk, együttműködve új kollégáikkal a tantervek kidolgozásában, s tekintettel a tantervi minősítő bizottságokra, valamint a hallgatókra. Az egyetemek anyagi forrásai évtizedről évtizedre növekedhetnek vagy lepadhatnak, s ki vannak téve a politika befolyásának; változékony társadalmi légkörben ez valószínűleg bomlasztó hatású, egy stagnáló társadalomban viszont az egyetemek könnyen túlságosan önelégültté válhatnak. Jelenleg Nagy-Britanniában sok példa van rá, hogy komoly mértékben csökkentik az egyetemeknek nyújtott támogatást, és arra készítik őket, hogy kutatásaikhoz szerezzenek külső forrásokat, emeljék fel a tandíjakat stb. Sok tanszéken előfordul, hogy csökkentik az oktatók létszámát, de a könyvtári és tájékoztatástudományi intézetek egyelőre tartják magukat.

A politechnikus szak keretében működő könyvtári és tájékoztatástudományi intézeteknek is számolniuk kell az országos oktatáspolitikával, minthogy őket is közpénzekből tartják fenn. A könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokat egy országos testület (Council for National Academic Awards: CNAA) hagyja jóvá, és egyetemi szintűnek tekintik őket. Az országos felsőoktatási tanácsadó testület (National Advisory Body for Higher Education) befolyása is érvényesül: ez figyelemmel kíséri és bizonyos fokig ellenőrzi is a kurzusokra való felvételi követelményeket. Nagy szerepe volt abban, hogy csökkentették néhány politechnikumon a felvehető hallgatók számát; ennek következtében az érintett intézetekben az oktatói létszámot is csökkenteni kellett. Bár a hetvenes évek végéig főként a politechnikumokon működő intézetekben folyt a könyvtáros egyesületi névjegyzékbe vételhez szükséges vizsgákra felkészítő nappali képzés, a posztgraduális, valamint a 3-4 éves, egyetemi diplomát nyújtó könyvtárosképzés koncepciója a hatvanas évek vége felé született meg. Ez utóbbi kurzusokon szerzett képesítést elismerte a CNAA, ami azt jelentette, hogy az intézetek politechnikai szervezeten keresztül felelősséggel tartoztak ennek a testületnek, csakúgy, mint a szakmának, a könyvtáros egyesületen keresztül. Mindez figyelemreméltó következményekkel járt a kurzusok tartalmára és lebonyolítására nézve. Lehetséges volt megtartani a könyvtáros egyesület által központi jelentőségűnek tekintett elemeket (katalogizálás, osztályozás, bibliográfia, könyvtárvezetés), de beágyazva őket a társadalmi-politikai összefüggésekbe. Lehetőség nyílt közös stúdiók tervezésére (ez a forma már bevált az egyetemeken) az idegen nyelvi képzés kiterjesztésére, a kutatómódszertan oktatására, a rendszerelmélet tanulmányozására. Így hát azok a korábbi kurzusok, amelyek a könyvtáros egyesület vizsga útmutatói nyomán fejlődtek ki, mára a felsőfokú szakképzettség első szintjét jelentő képzési formák igen változatos kínálatává nőttek ki magukat. Erre a fejlődésre, az egyik legfontosabb befolyást maguk a könyvtári és tájékoztatástudományi oktatók gyakorolták, akiknek többsége hosszú ideig dolgozott könyvtárakban és a könyvtáros egyesület vizsgáin szereztek szak-képzettséget.

A könyvtári és tájékoztatástudományi képzésre hatással van a könyvtári és információs szolgáltatások tanácsa (Library and Information Services Council – LISC; korábban könyvtári tanácsadó bizottság, – Library Advisory Council), amely fontos szakmai ügyekben az oktatásügyi minisztérium tanácsadó szerve. A tanács 1981-ben kezdett foglalkozni könyvtári-informatikai képzéssel, és 1985-ben külön dokumentumokat terjesztett elő az alapképzésről és a továbbképzésről. Az iskolai könyvtárakról szóló jelentésében magától

értetődően vetette fel a megfelelő munkaerő kiképzésével összefüggő kérdéseket is. Ugyancsak elkerülhetetlen volt, hogy a LISC a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások jövőbeli fejlesztésével foglalkozó más jelentéseiben erős hangsúlyt helyezzen a szükségessé váló új készségekre és eljárásokra. Nyilvánvaló, hogy az információrobbanás és a vele járó technika megkérdőjelezte a létező könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokat, és újabb, alkalmasabb kurzusokat követel. A brit könyvtári és tájékoztatástudományi képzésről készített jelentés (1986) megjelölte az általános trendeket, úgymint: a tájékoztatási szolgáltatások növekedése; az információs technológia folyamatos hatása; egy még inkább kereskedelmi szemlélet kívánalmi; a szorosabb együttműködés igénye. Rámutatva a szélesedő munkaerőpiacra és az információközvetítők változó szerepére, a jelentés igyekszik a helyes mederbe terelni a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokról szóló gondolkodást. Ha mindezeket a tényezőket odatesszük a társadalmi nyomás mellé, amely a szolgáltatásokra való fogyasztói visszacsatolást ösztönzi, és tekintetbe vesszük a sok területen tapasztalható, lassú, de kitartó deprofesszionalizálódási folyamatot, az ember eltöprenghet azon, hogy vannak-e s miféle közös vonásai a tizenhat különböző képző intézményben folyó könyvtári és tájékoztatástudományi képzésnek.

A tantervek kidolgozásával, a könyvtári és tájékoztatási ismeretekkel mint tudományággal részletesebben a szeminárium más előadásai foglalkoznak. Itt is meg kell azonban említeni, hogy talán a legjelentősebb és legkoherensebb koncepció a szolgáltatások használoközpontúságának koncepciója. Sok képző intézet egyetért abban – és a könyvtári szakirodalom is ezt erősíti meg –, hogy ma már nem „technikai” szakemberek képzése a feladatuk, akik képesek és készek bizonyos eljárások elvégzésére. Olyan szakemberek ki nevelésére törekcsenek, akik meg tudják tervezni, ki tudják fejleszteni és kézbe tudják adni a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokat. Ehhez különféle információs készségek szükségesek, s közülük egyik vagy másik hangsúlyozása eredményezi az egyes kurzusok közötti különbségeket. Nem létezik egy olyan munkamegosztás, hogy az egyetemek oktatják ezt, a politechnikumok pedig azt, de az igen, hogy egyes témákkal és problémákkal az egyik intézetben igen, a másikban nem foglalkoznak. Példának okáért a „multi-kulturális” problémakör minden könyvtári és tájékoztatási szolgálat szempontjából rendkívül fontos, mivel a kulturális gátak igen sok formában léteznek az egyének, csoportok, intézmények és kommunikációs csatornák között. A hangsúly változó, de a téma helyet kap a doktori fokozatra felkészítő kurzusokban is (pl. Leeds) és néhány más intézményben a posztgraduális képzésben is. A hátrányos helyzetű rétegek problémáit széles körben tárgyalta és dokumentálta a szakirodalom, és a nekik szóló szolgáltatások önálló szakterületként jelentkeznek.

Fel lehetne sorolni egy sor témakört, amelyet egyes képző intézetek saját specialitásuknak tekintenek; sok esetben ezek a súlypontok egyes oktatók tapasztalatait, illetve kutatási érdeklődését tükrözik. A különbségek olyasmikben is jelentkeznek, hogy az intézet rendelkezik-e vagy sem erős kutatási csoporttal, súlyt helyez-e vagy sem a kutatóképzésre, folytat-e levelező oktatást, alkalmazza-e a feladatközpontú oktatási módszereket stb. Különbség adódik abból is, hogy hol mekkora hangsúlyt helyeznek a szakmai gya-

korlatra vagy az előzetes szakmai tapasztalatokra. A trendek nem mutatják a képzés integrációját a gyakorlattal; ezt racionális, gazdaságossági okokkal magyarázni lehet, de sokan ellenzik.

Jelenleg a könyvtári és tájékoztatástudományi kurzusokban valamely egyéb szakterület, mint például az üzleti és az ipari élet, a szociológia, a tájékoztatástudomány hangsúlyos megjelenését figyelhetjük meg, még akkor is, ha könyvtártanként hirdetik meg. Valószínű, hogy a jövőben több kurzus fog esni a kommunikációs ismeretek vagy a tájékoztatási rendszerek címkéje alá, mivel sok tanszékre nyomást gyakorolnak annak érdekében, hogy erőforrásaikat osszák meg más tanszékekkel, és a tájékoztatási modulokat a stúdiumok egy általánosabb keretében fejlesszék ki. A moduláris tanulmányok elvét egy ideig elleneztek, de most divatban van; ez megkönnyíti, hogy a kötelező kurzusokat a hallgató több tanszékről „kártyázza össze”. Arra ösztönöznek bennünket, hogy a hallgatók felvételénél tekintsünk el a hagyományos követelményektől (pl. vegyünk fel olyanokat is, akiknek nincs felsőfokú képzettségük valamely más szakterületen, vagy idősebbeket, akik át akarják képezni magukat); ezt megkönnyítik a moduláris stúdiumok, csakúgy mint a munka mellett folytatott, nem teljes idejű tanulmányok. Mintha egy ciklus jelentkezne: először a munka melletti képzéssel indultunk, aztán elvetettük, és a nappali képzést népszerűsítettük; újabban azonban azt tapasztaljuk, hogy az emberek – anyagi okokból – csak a munka melletti tanulást hajlandók vállalni.

A könyvtári és tájékoztatástudományi képzésről nem eshet szó a továbbképzés említése nélkül. A továbbképzés szükségességét ugyan elismerik Nagy-Britanniában, de pénz nem adnak rá. A képző intézetek, a könyvtáros egyesület, az Aslib (Association of Special Libraries and Information Bureaux) és a tájékoztatástudományi szakemberek intézete (Institute of Information Scientists) indít egynapos vagy háromnapos, esetleg hat délutánt igénybe vevő tanfolyamokat, de ezek csak nagyon korlátozott igényt elégítenek ki. Ez idáig nem sikerült elfogadtatnunk, hogy a munkahelyről való fizetett távollét a tartalmas továbbképzési programok tervezésének lényegi eleme, vagy hogy a továbbképzésben való részvétel minden szakképzett könyvtárosnak személyes és szakmai kötelezettsége legyen.

Nagy-Britanniában egy további tényezőt is megjelölhetünk, amely véleményem szerint némiképpen módosítani fogja a könyvtári és tájékoztatástudományi képzés tartalmát; ez pedig az információs tanácsadó szolgálatok, az információs ügynökök léte. Bár egyelőre kifejtetlen, nem egységes csoportot képeznek, nincs messze az az idő, amikor a nem közpénzből fenntartott, s nem is valamely szervezet keretében működő, önálló vállalkozásként jelentkező információs szolgáltatás etikai kérdéseit meg kell vizsgálnunk, és fel kell készülnünk rá a tanszékeken.

Ahogy az oktatói gárda jellege változik (kevesebb konkrét könyvtári tapasztalat, nagyobb kutatási-felsőoktatási háttér), s ahogy a tanszékek helye változik az anyaintézményen belül (beolvadás nagyobb intézetekbe vagy összekapcsolódás a számítástechnikai stúdiumokkal), a kurzusok tartalmának is szükségszerűen meg kell változnia. S akkor megint csak a gyakorlatban dolgozó szakemberek feladata lesz, hogy figyelemmel kísérjék az oktatás folyamatát és – amennyire csak tudnak – hassanak rá.